

Pastabos

¹ „Spaudos fondas“ įsteigtas 1921 m. Kaune. Steigėjai — Lietuvos Mokytojų profesinės sąjungos nariai. 1924 m. perorganizuotas į kooperacijos sąjungos knygų leidimo bendrovę. Veikė iki 1940.

² „Dirva“ — knygų leidimo ir prekybos bendrovė, įsteigta 1918 m. Vilniuje, vėliau perkelta į Marijampolę. Turėjo savo knygynus Marijampolėje ir Kaune. „Dirvos“ bendrovė veikė iki 1940 m.

³ „Aušros“ knygynas buvo įkurtas 1918 m. Kaune.

⁴ Sv. Kazimiero draugija — 1906 m. įkurta bendrovė klerikalinei literatūrai leisti. Veikė iki 1940 m. Ji turėjo savo knygyną Kaune.

⁵ A. Ptašeko knygynas Kaune buvo įkurtas 1919 m.

⁶ Knygų leidimo bendrovė „Sakalas“ veikė 1924—1940 m. Kaune.

⁷ „Svyturio“ bendrovė buvo įkurta 1918 m. Vilniuje, 1919—1940 m. veikė Kaune.

⁸ Akcinė bendrovė knygoms ir laikraščiams leisti „Varpas“ buvo įkurta 1920 m. Kaune. Veikė iki 1940 m.

⁹ L. Jakavičius (1871—1941) — spaudos darbuotojas, nuo 1918 m. gyveno Šiauliuose, laikė knygyną „Lietuva“ (iki 1938), leido „Lietuvių ūkiškąjį kalendorių“ ir įvairius bulvarinius skaitinius.

¹⁰ „Ūkininko patarėjas“ — nuo 1924 m. Kaune leistas valstiečiams skirtas buržuazinis laikraštis.

Iš Knygų leidimo komisijos veiklos

1919 m. liepos 17 d. prie buržuazinės Lietuvos Svetimo ministerijos buvo įsteigta Knygų leidimo komisija, kuri daugiausia rūpinosi vadovėlių ir mokykloms skirtų knygų leidimu. Knygų leidimo komisija veikė iki 1940 m. ir išleido apie 525 leidinius. Žemiau spausdinama Knygų leidimo komisijos 1921 m. darbų apyskaita apibūdinanti komisijos veiklą ir jos leidinių tematiką pirmaisiais buržuazijos valdymo metais. Leidinių sąrašą pateikti spaudinių tiražai yra reikšmingi knygos istorijai ir lietuvių nacionalinei bibliografijai. Apyskaitoje yra duomenų apie kai kurias spaudos neišvydusias knygas ir periodinius leidinius.

Svetimo ministerijos Knygų Leidimo Komisijos 1921 metų darbų apyskaita

1921 metais Knygų Leidimo Komisiją sudarė 8 žmonės, būtent: Pirmininkas — Svetimo Ministeris p. K. Bizauskas; nariai p. p.: Viceministeris Pr. Mašiotas, B[endrų] R[eikalų] D[epartament]o Direktorius L. Daukša, P[radinio] M[okymo] D[epartament]o Direktorius J. Vokietaitis, A. Vireliūnas, B. Kuodaitis, prof. K. Būga ir Knygų Leid. K-sijos Sekretorius V. Krėvė-Mickevičius. Be Sekretoriaus Knygų Leidimo Komisijoj dirbo dar trys etatiniai korektoriai — kalbos taisytojai.

Per metus K. L. Komisija padarė 32 posėdžių daugiausiai rankraščių pirkimo ir knygų leidimo reikalais. Be jau leidžiamų dviejų mėnesinių žurnalų: „Skaitymų“¹ — literatūros ir „Svetimo Darbo“² — mokslo žurnalo, su oficialiu skyriumi, apsvarstytas ir priimtas sumanymas leisti istorijos medžiagai rinkti žurnalas „Mūsų Senovė“³, kurio pirmas numeris ir išspausdintas. Apart minėto, sumanyta leisti dar du: „Knygos“⁴ — kritikos ir bibliografinis žurnalą ir „Lietuvių Tautosaką“⁵, bet dėliai lėšų stokos leisti pradėta tik 1922 metais.

Universitetui vadovėlių leidimo reikalu surasta vertėjai ir su jais sudaryta sutartis vertimui iš vokiečių kalbos K. Heinemano „Deutsche Literaturgeschichte“⁶ ir iš prancūzų kalbos A. ir M. Croiset „Manuel d'Histoire de la Littérature grecque“⁷. Pirmoji, t. y. „Vokiečių Kūryba“ išversta ir I dalis atspausdinta; pastarosios jau 10 lanų išversta. Taip pat spausdinamas A. Jakšto Universitetui skiriamas matematikos veikalas „Naujos trigonometrijos sistemos“⁸.

Knygų Leidimo Komisija mažai lėšų teturėdama, parengus rankraščius, duodavo ir kitoms firmoms leisti. Tokiu būdu, išleistas L. Daukšos ištaisytas ir metrinei sistemai pritaikintas Aritmetikos uždavinynas vidurinėms mokykloms (2 dali) ⁹. Dėliai tos pat lėšų ir darbininkų stokos, keletas rankraščių, Komisijos pripažintų leisti tinkamai, kitoms knygų leidimo firmoms pasiūlius geresnes sąlygas, buvo autorių atsiimta, kaip pavzd.: J. Murkos „Vaikų Darbymečiui“ II d.¹⁰, L. Daukšos „Algebros uždavinynas“, Ruokio „Analizinė chemija“ I d.¹¹, R. Kiplingo „Džiungliai“ (abi dali) ¹², Knuto Hamsuno „Viktorija“¹³ etc.

Be to, apsiimta leisti ir sudaryta sutartis P. Matulionio Lietuvos žemėlapiui ¹⁴ leisti; taip pat susitarta su Sirkino firma Europos žemėlapiui leisti. Tiems reikalams išduota virš 217 tūkstančių aukšny avanso.

Aplamai K. L. Komisijos 1921 metais, kaip matyti iš priedamų lentelių, išleista knygų, kurių bruto kaina siekia netoli trijų milijonų auksinų ir dar nebaigtų spausdinti knygų bruto kaina sudarys apie vieną milijoną auksinų, tuo tarpu kad K-ija tam reikalui kredito 1921 metais turėjusi 788.000 auks. Tokiai padėčiai esant, Komisija nenorėdama savo veikimo visai siurinti, priversta buvo gaunamas už parduotas knygas pajamas naudoti naujų knygų leidimui. Tam tikslui buvo atidaryta Valstybės Išdineje Komisijos einamoji sąskaita, kur įnešamos visos pajamos ir, reikalui esant, minėtiems tikslams naudojamos.

Knygų platinimo žvilgsniu likviduota sutartis su „Svyturio“ B-ve, kurios sąlygos buvo K. L. K-ijai nepatogios. Gražintis iš „Svyturio“ B-vės knygos ketvertą mėnesių buvo laikomos K. L. Komisijoj ir ten pardavinėjamos, bet, nesant knygoms tinkamo sandėlio ir joms pardavinėti žmonių, sandėlis likviduotas ir visų K-sijos išleistų knygų platinimas pavestas Švento Kazimiero Draugijai, pasiūliusiai patogiausias sąlygas. Su minėta Draugija sudaryta sutartis, kuri buvo Valstybės Kontrolės patvirtinta.

Prie K. L. Komisijos sudaryta Lietuvių Kalbos Žodyno Redakcija su prof. K. Būga priešakyje¹⁵. Be redaktoriaus prof. K. Būgos joje dirbo 4 raštininkės. 1921 metais gerokai pasistūmėta pirmiau surinktos medžiagos tvarkyme ir surinkta daug naujos medžiagos, taip kad 1922 metais manoma dalimis pradėti spausdinti.

V. Krėvė Mickevičius
Knygų Leidimo Komisijos Sekretorius

1921 metais išspausdintos knygos

Eilės Nr.	Knygų pavadinimas	Egzempl. skaičius	Visos laidos bruto kaina
1.	„Svietimo Darbas“ Nr. Nr. 1—12 (6 knygų)	12.000	250.000.—
2.	„Skaitymai“ I—XII knygos (12 knygų)	36.000	735.000.—
3.	„Mūsų Senovė“ Nr. 1	3.000	75.000.—
4.	J. Murkos „Vaikų Darbymečiui“ III d. I tomas	15.000	405.000.—
5.	J. Murkos „Vaikų D-čiui“ III d. II tomas	14.928	403.056.—
6.	Senovės Istorijos Apsakymėliai II d.	5.000	80.000.—
7.	Vagnerio. Laukuose ir pievose	3.000	42.000.—
8.	J. Krikščiuono. Zemės Okio Vadovėlis	4.978	34.846.—
9.	Geografija (Azija, Afrika etc.) II laida	5.000	95.000.—
10.	Bero. Dievo Galybė III dalis (chrestom.)	6.000	128.000.—
11.	IV dalis (chrestom.)	6.000	128.000.—
12.	J. Barono. Gamtos pradžiamokslis I dalis, 2 leid.	10.000	130.000.—
13.	Inž. K. Sakenio. Fizika III dalis	5.000	45.000.—
14.	J. Barono. Gamtos pradžiamokslis II dalis	10.000	100.000.—
15.	Aritmetikos teorija. IV leidimas	3.000	39.000.—
16.	Homero. „Odiseja“. D-ro J. Ralio vertimas	3.000	120.000.—
17.	Jakubovskio. Tautybių santykiai Lietuvoje prieš Liublino uniją	2.000	24.000.—
18.	„Sukčiai“—perdirbinys iš Ožeškienės apys. „Niziny“	6.000	36.000.—
19.	Ibseno. „Šmėklos“—drama	5.000	50.000.—
20.	Sudermano. „Užkampio laimė“—drama	5.000	50.000.—
21.	J. Maironio Mačiulio. Kęstučio Mirtis—drama	1.000	6.000.—

Visų 1921 metais išspausdintų knygų bruto kaina A. 2.975.902.—

CVA, f. 391, ap. 4, b. 1272, l. 229—231.

Pastabos

¹ Literatūrinis žurnalas „Skaitymai“ buvo leidžiamas 1920—1923 m. Išėjo 24 knygos. Kelias paskutines knygas redagavo L. Gira, visas kitas—V. Krėvė.

² „Svietimo darbas“—mokslinis, daugiausia pedagogams skirtas mėnesinis žurnalas. Svetimo ministerijos Knygų leidimo komisija jį leido 1919—1930 m.

³ „Mūsų senovė“ („nepperiodinis žurnalas Lietuvos istorijos medžiagai rinkti“) buvo leidžiamas 1921—1922 m. Tuo metu išėjo 5 knygos. „Mūsų senovė“ redagavo J. Tumas. Šis žurnalas vėl pradėtas leisti 1937 m.

⁴ Žurnalo „Knygos“ 1922—1926 m. išleista Nr. 1—6. 1926 m. pasirodė Nr. 7, tačiau jame buvo išspausdinta tik pirmųjų 6 numerių rodyklė ir V. Biržiškos „Lietuvių bibliografijos“ 2-oji dalis.

⁵ Žurnalo „Lietuvių tautosaką“ buvo manoma leisti po 3 numerius per metus. Tačiau tas žurnalas nebuvo išspausdintas.

⁶ K. Heinemano veikalą „Vokiečių kūryba. Vokiečių literatūros istorija“ j lietuvių kalbą išvertė K. Puida. 1-oji ir 2-oji šio veikalo dalys 1922 m. buvo išspausdintos Berlyne.

⁷ Prancūzų helenistų A. ir M. Kroase (Croiset) „Graikų literatūros istoriją“ išvertė B. Sruga. Knyga nebuvo išspausdinta.

⁸ Jakštas A. Naujos trigonometriškos sistemos. Bandymas filozofiškai nušviesti trigonometrijos pagrindus. K., 1922. 70 p. 1.500 egz.

⁹ L. Daukša (1890—1948) — buvęs buržuazinės Lietuvos Svetimo ministerijos Bendryjų reikalų departamento direktorius. Jis parengė keletą matematikos vadovėlių. Apdyskaitoje minimi „Aritmetikos uždavinyno“ 1-ąją dalį 1921 m. išleido „Aušros“ knygnas, o 2-ąją dalį — tais pat metais „Svyturio“ bendrovė.

¹⁰ J. Murka (g. apie 1888 m.) pedagogas, daugelio pradžios mokyklos vadovėlių autorius. Populiariausias iš jų daug leidimų sulaukęs keturių dalių vadovėlis „Vaikų darbymečiui“.

¹¹ Ruokis V. Analizinė chemija. (Kokybinis analizis). Pasinaudojęs žiniomis, surinktomis Treadwell'io, Menšutkino ir kitose knygose. Tiltė, Zemės ūkio m-ja, 1922. 448 p.

¹² Anglų rašytojo R. Kiplingo kūrinį „Džiunglės“ išvertė J. Jablonskytė-Petkevičienė. Jį 1927 m. išleido knygų leidimo bendrovė „Dirva“.

¹³ Norvegų rašytojo K. Hamsuno romaną „Viktorija“ išvertė A. Valaitis. Knyga buvo išspausdinta 1922 m.

¹⁴ P. Matulionio (1860—1932) paruoštas „Kalnuotumo ir nuotakumo Lietuvos jos pakraščių žemėlapis“ buvo išspausdintas 1923 m.

¹⁵ K. Būgos vadovaujama Lietuvių kalbos žodyno redakcija prie Svetimo ministerijos buvo sudaryta 1920 m.

Pasitarimas knygų leidimo reikalui

Pono Svetimo Ministerio Dr. K. Jokanto¹ iniciatyva 1925 m. vasario mėn. 25 d. įvyko Svetimo M-jos su profesoriais ir gimnazijų direktoriais laisvas pasitarimas plano knygoms leisti nustatymo reikalui. Tame pasitarime, be p. Svetimo Ministerio, dalyvavo: prof. Juodakis², prof. Yčas³, prof. M. Biržiška⁴, prof. Vacl. Biržiška⁵, prof. Čepinskis⁶, prof. Salkauskas⁷, prof. Zemaitis⁸, A. Daniliauskas⁹ ir L. Volodka.

P. Ministeris, atidarydamas šį pasitarimą, pareiškia, kad pirmoje eilėje reikėtų parūpinti tinkamų vadovėlių įvairioms specialioms mokykloms, kurių netolimoje ateityje manoma įkurti įvairiose Lietuvos vietose; antroje eilėje reikėtų išvesti ir išleisti klasiinių veikalų aukštesniajai mokyklai, o aukštoji mokykla jai reikalingus vadovėlius ir literatūrą turėtų pasirūpinti pati išleisti. Kadangi M-ja knygoms leisti gauna labai mažai lėšų, tai tiems kreditams tikslingiau išnaudoti reikėtų nustatyti aiškų planą, kas būtinai reikalinga išleisti ir kas iš tų būtinai reikalingų leistina pirmoje eilėje.

Paskui iškeltais klausimais reiškia savo nuomones pasitarimo dalyviai. Profesoriai Čepinskis, Yčas, Vacl. Biržiška ir M. Biržiška įrodinėja, kad grynai specialinėms mokykloms (amatų ir kt.) vadovėlių klausimas nesąs opus, daug opesnis bendrojo lavinimo dalykas, nes be bendrojo išlavavimo, kaip praktika rodo, neišsisiąs joks tinkamas specialistas. Pirmoje eilėje reikėtų paruošti gerų mokytojų specialiniams dalykams ir įsteigti technikos atžvilgiu gerai aprūpintų specialiųjų mokyklų, o jau tik paskui rūpintis vadovėliais toms mokykloms, nes istorijos parodynu, vadovėliai amatams atsiradę daug vėliau, negu tų amatų m-los ir dirbtuvės. Kas kita komercijos mokykloje einamieji dalykai (prekių mokslas, ekonominė geografiija) — šiemis dalykams reikalingų vadovėlių reikėtų leisti dabar, nes šie dalykai priklauso bendrojo lavinimo dalykams. Prof. V. Biržiška dar pastebi, kad reikėtų kreipti dėmesį į aprūpinimą vadovėliais dabartinių programų, ne būsimų, nes tik matematika turinti šiuokius tokius vadovėlius, o kitiems dalykams pagal dabartinę programą visko trūksta.

Prof. Juodakis laikosi visai priešingos nuomonės: vadovėliai specialiniams dalykams turi būt anksčiau paruošti negu mokytojai; be vadovėlių prekių mokslui, kuris kaip bendrojo lavinimosi dalykas, turėtų būti dėstomas nuo pradžios iki aukštajai m-lai, reikėtų tuojau išleisti vadovėlių stalių darbams, knygų aptaisymo darbams, bitininkystei, daržininkystei ir kt. Tokių vadovėlių parūpinti nesunku — užsieniuose šiems dalykams esą gerų vadovėlių, tik reikia parinkti, išvesti ir išleisti.

Prof. Salkauskas pastebi, kad kaip gyvenimas pasireiškia įvairiomis lytimis, taip turi būt ir įvairių tipų m-lų, todėl reikią ne vienų kurių, bet įvairių, knygų leisti; šalia praktiko mokytojo reikalinga įvairaus turinio vadovėlių, bendro lavinimosi ir specialiųjų dalykų, nes specializacija reikalinga humanistinio išlavavimo.

A. Daniliauskas reiškia pageidavimą, kad būtų veikiau nustatytos programos — tik tada busią galima laukti paruošiant gerų vadovėlių.

Kai del Universiteto veikalu leidimo, tai prof. Yčas ir prof. M. Biržiška siūlo juos leisti Knygų Leidimo Komisijai, nes sukoncentravus visą knygų leidimą vienoje įstaigoje busią daug patogumų spausdinimo ir platinimo atžvilgiais.

Prof. Juodakis ir prof. Cepinskis siūlo visas sau reikalingas knygas leisti pačiam Universitetui, nes pavest Kn. Leid. K-jai spręsti, kas Universitetui leisti pirmoje eilėje, sudarytų daug nepatogumų; be to, visą leidimą sukoncentravus vienoj Kn. Leid. K-joj būtų sunkiau išgauti didesnių kreditų knygoms leisti. Prof. Salkauskas siūlo ir Universiteto veikalu leidimą paimti Knygų Leidimo K-jai, o kad tarp M-jos ir Universiteto nekilyt nesupratimų, reiktų Kn. Leid. K-jos sąmatoj įvest atskira pozicija Universiteto veikalu leidimui, ką leisti pirmoje eilėje, leisti spręsti Universitetui, o technikinę leidimo pusę (spausdinimo ir platinimo darbus) turėtų atlikti Knygų Leidimo Komisija.

Be to, siūlo prie M-jos sudaryti vertėjų kolegiją. Dalyvių nuomonėms paaiškėjus, p. Ministerio pasiūlymu diskusijos baigiamos ir pasitarimo dalyvių pasižadama greitu laiku pateikti konkrečių pasiūlymų raštu¹⁰. Sutarta, kad M-ja iš tų pasiūlymų sudarys sąrašą leistinių knygų ir sukviess antrą pasitarimą, kuriame galės būt aptariama jau konkrečiai paruošta medžiaga. Į kitą pasitarimą nutarta pakviesti, be dalyvavusių, dar prof. Ivanauską¹¹, inž. Grauroką¹² ir kun. Kiesylių. Gautus pasiūlymus nutarta multiplikuoti ir išsiuntinėti pasitarimo dalyviams susipažinti.

J. Baltūsis

Knygų Leid. K-jos Sekretorius

CVA, f. 391, ap. 4, b. 1286, l. 90—92.

Pastabos

¹ K. Jokantas (g. 1880 m.) buržuazinis politinis veikėjas ir pedagogas. Krikščionių demokratų partijai valdant, kurį laiką (1925.II—1926.VI) buvo Švietimo ministru.

² P. Juodakis (1872—1940) nuo 1922 m. Kauno universiteto neorganinės ir analizinės chemijos katedros profesorius.

³ J. Yčas (1885—1941) — buržuazinis istorikas, nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius.

⁴ M. Biržiška (1882—1962) — buržuazinis visuomenės veikėjas, literatūros istorikas. Nuo 1922 m. Kauno universiteto profesorius.

⁵ V. Biržiška (1884—1956) — bibliografas, kultūros istorijos tyrinėtojas. Nuo 1922 m. Kauno universiteto teisės fakulteto docentas (nuo 1924 m. profesorius). Humanitarinių mokslų fakultete dėstė bibliografijos ir knygos istorijos dalykus.

⁶ V. Cepinskis (1871—1940) — fizikas, chemikas. 1922—1936 m. Kauno universiteto ordinarinis profesorius, fizikos, o nuo 1926 m. rudens — fizinės chemijos katedros vedėjas.

⁷ S. Salkauskis (1886—1941) buržuazinis lietuvių filosofas ir pedagogas. Nuo 1922 m. birželio mėn. Kauno universiteto profesorius, pedagogikos ir istorijos katedros vedėjas.

⁸ Z. Zemaitis (g. 1884) nuo 1922 m. vasario 16 d. Kauno universiteto matematikos profesorius, ilgametis gamtos-matematikos fakulteto dekanas.

⁹ A. Daniliauskas (g. 1876 m.) — tuo metu Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos direktorius.

¹⁰ CVA (b. 1286. l. 93—94) yra prof. V. Cepinsko raštas; jame nurodyti leidiniai, kuriuos reikia pirmiausia išleisti. Toje pačioje byloje yra nepasirašytas, greičiausia M. Biržiškos, raštas, kuriame išdėstytas platus knygų leidimo planas. Šį raštą žr. žemiau.

¹¹ T. Ivanauskas (g. 1882) — gamtininkas, 1922—1940 m. Kauno universiteto profesorius, zoologijos katedros vedėjas.

¹² A. Graurokas (1880—1958) — inžinierius mechanikas. Nuo 1922 m. Kauno universiteto dėstytojas, nuo 1924 m. privatdocentas.

Del Knygų leidimo komisijos darbo plano

1. Leidimo Komisijos uždavinys aprūpinti švietimo reikalus, ypačiai jaunuomenei ir mokyklai, ten, kur trūksta privatinės iniciatyvos arba ji netinkamai pasireiškia. Tad L[eidimo] K[omisija] parūpina tų vadovėlių pradinei, vidurinei, aukštesniajai, specialinei ir aukštajai mokyklai, kurių nesūtiama parūpinti privatinės firmos arba parūpina netinkamus, tais pat atvejais ruošia mokyklai tinkamas literatūros, leidžia mokslo veikalus, kuriems išleisti nesiranda privatinų firmų, rūpinasi kalbos, tautosakos ir žinių apie praeitį išsaugojimu, palaiko laisvą nuo partijos ar koterijos dvasios literatūrą, kiek ji yra to reikalinga.

2. Tuos tikslus vykinant, L[eidimo] K[omisijai] tenka leisti 1) vadovėliai, ypačiai kalbų, literatūros ir istorijos reikalui, kuris šiuo metu mokykloje daug menčiau yra aprūpintas už gamtos mokslą bei matematikos reikalus ir nepagerės S[vietimo] M[inisterijai] planingai juo neužsiėmus; 2) literatūros chrestomatijos mokyklos reikalui; 3) Universitetui vadovėliai ir šiaip mokslo veikalai, kuriems Vyriausybės neatleidiama fakultetams lešų; 4) lietuvių ir visuotinės literatūros klasikai mokyklai paruošti; 5) atlikti dainų kodifikaciją ir remti jų bei šiaip tautosakos rinkimus¹; 6) išleisti Būgos žodyno medžiagą; 7) leisti „Mūsų senovė“, skiriama planingai renkamiems atsiminimams ir šiaip istorijos žinioms; 8) leisti laikraštis, skiriamas jaunuomenei auklėti ir surištas su mokytojų darbu; 9) palaikyti literatūros žurnalai (pav. „Baras“)² 10) bibliografijos žurnalas „Knygos“ su lietuvių istorine bibliografija.

3. Pasitarti apie darbo suplanavimą galima sukvietus be S[vietimo] M[inisterijos] žmonių, dar V. Dubą³, Vacl. Biržišką, V. Cepinską, Z. Zemaitį, St. Salkauską, J. Yčą, J. Balčikonį⁴, J. Jablonskį⁵ ar ką kitą.

4. L. K. turi turėti autoritetinę kalbos žinovą, kuris redaguoja (kalbos atžvilgiu) kiekvieną jos leidžiamą raštą. Patarčiau J. Balčikonį.

5. L[eidimo] K[omisijai] turi turėti nuolatinį prityrusį korektorių ir mašininkę, kuriai nebūtų pavedami kiti S[vietimo] M[inisterijos] darbai.

6. Leidžiant literatūros kūrinius mokyklos reikalui, reikia kiekvienas paremti dar kalbos, istorijos ir literatūros komentaru.

7. Einant M. Biržiškos išleistųjų dainų, Duonelaičio⁶ ir Barono⁷ poezijos rinkinių (su komentarais) pavyzdžiu, paruošti dar panašiu būdu bent: 1) Daukanto, 2) Kudirkos, 3) Valančiaus, 4) Zemaitės, 5) Maironio, 6) Vydūno parinktieji raštai su biografijomis ir komentarais; antron galvon — nes dažnai sunkiau tat atlikti — 1) Pasakos, 2) Mickevičiaus, 3) Kondratavičiaus, 4) Poškos, 5) Strazdo, 6) Vienažindžio, 7) „Aušros“, 8) Vaičiūčio, 9) Pietario, 10) Vaižganto, 11) Krėvės parinktieji raštai. Nelaukiant dar tų knygų, paruošti lietuvių literatūros istorijos chrestomatiją dalimis: 1) XVI—XVIII a., 2) 1801—1864, 3) 1865—1904, 4) 1905—192... .

8. Paruošti literatūros teorijai chrestomatija, gal 3 dalimis (lirika, epas ir drama), kurion įeity klasiniai poezijos pavyzdžiai iš visuotinės ir lietuvių literatūros (trumpesni) arba ištraukos. Tos chrestomatijos redaktorius parenka arba „užsako“ reikalingų vertimų pavyzdžius.

9. Iš visuotinės literatūros reikia rinkti klasiniai dalykai, taip pat leidžiant juos su komentarais ir tekstą pritaikinus mokyklai (galima ir du leidiniu — vienas išštas šviesuomenei, kitas mokyklai sutvarkytas): 1) Odiseja, 2) Iliada, 3) Prikaltas Prometėjas, 4) Antigona, 5) Sokrato apologija, 6) Plutarcho žymųjų veikėjų biografijos parinktos, 7) Eneida, 8) Viduramžio poemos (ištrauka), 9) Dieviškoji Komedija, 10) XVI—XVIII poemos (ištrauka), 11) Donkišotas, 12) Hamletas ir Lyras, 13) Faustas, 14) Vilius Telius ir Orleano Mergelė Kudirkos išversti. Romanai ir moderniniai dalykai bene gali verstis privatinėmis firmomis.

10. Reikalingi Lietuvos istorijos ir Lietuvos geografijos vadovėliai, ne tik lietuvių, bet ir a) lenkų, b) žydų, c) rusų kalbomis.

11. Reikalingas visuomenės mokslų ir VIII klasės istorijos vadovėlis.

12. Kurie vadovėliai reikalingi fakultetų darbui, tegali jie paaiškinti iš dalies bendrame pasikalbėjime, o ypač juos apklausius.

13. Reikia leisti lietuvių klasikai šviesuomenei, kaip Rėzos dainos (1825 m.)⁸, Daukanto Istorija⁹ ir Būdas¹⁰, „Aušra“¹¹, Lietuvių Mokslo Draugijos medžiaga¹².

14. Sunkiausia rasti autoriai, vertėjai, tyrinėtojai. Literatūros teorijos chrestomatijai gal tiktų kun. Gustaitis, Daukantui — A. Janulaitis, Kudirkai — A. Rimka (Z. Kuzmickis), Valančiui — J. Tumas, Zemaitėi — J. Jablonskis, Mickevičiui — Salkauskis (Gustaitis), Vienažindžio — Lindė, Vaičiūčiui — Lastas, liet. liter. chrestomatijai — M. Biržiška ir V. Biržiška, Iliadai — A. Jakštas, Odisejos komentarams — Sennas, Eneidos komentarams — Brenderis (Račkauskas), Sokrato apologijai — Smetona, Dieviškoji komedijai — Narjauskas, Faustui — Sruoga, visuomenės mokslų vadovėliui — V. Biržiška.

CVA, f. 391, ap. 4, b. 1286 l. 95—97.

Pastabos

¹ M. Biržiška buvo parengęs platų lietuvių tautosakos kodifikacijos planą ir jį pateikęs Knygų leidimo komisijai (žr. CVA, f. 391, ap. 4, b. 1285, l. 129—130).

² „Baras“ — literatūros ir meno žurnalas, leistas Kaune. Išėjo 10 numerių. Red. F. Kirša.

³ A. Dubas (1887—1937) nuo 1922 m. liepos mėn. dėstė Kauno universitete prancūzų literatūrą ir kitas disciplinas.

⁴ J. Balčikonis (g. 1885) — nuo 1924 m. Kauno universiteto docentas.

⁵ J. Jablonskis (1860—1930) — nuo 1922 m. Kauno universiteto garbės profesorius.

⁶ M. Biržiškos paruoštų K. Donelaičio „Raštų“ mokykloms išėjo trys leidiniai (1918, 1921, 1927 m.). Rašte greičiausia turimas galvoje 1927 m. leidinys: Duonelaičio gyvenimas ir raštai. Su kalbos paaiškinimais. [Parengė ir prakalbą, p. 3, parašė] M. Biržiška. 3-asis leid. K., „Vairas“, 1927. 216 p. su iliustr.

⁷ A. Baranausko poezijai buvo skirti du leidiniai: a) Iš Barono poezijos. Kaunas—Marijampolė, „Dirva“, 1924. b) Biržiška M. Barono gyvenimas ir raštai. Kaunas—Marijampolė, „Dirva“, 1924. 107 p.

⁸ 1825 m. Karaliaučiuje buvo išspausdintas L. Rėzos paruoštas pirmasis lietuvių liaudies dainų rinkinys „Dainos“. 1935 ir 1937 m. dviem knygomis buvo išleistas L. Rėzos „Dainų“ 3-asis leidimas.

⁹ Turima galvoje S. Daukanto 1838 m. parašyta „Istorija Žemaitiška“ (2 t., išleisti 1893—1897 m.).

¹⁰ „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ (1-asis leid. pasirodė 1846 m. Petrapilyje, 2-asis—1892 m. Plymute, 3-asis—1935 m. Kaune).

¹¹ Buvo siūloma perspausdinti žurnalo „Aušra“ (1883—1886) turinį.

¹² 1907 m. Vilniuje įkurta Lietuvių mokslo draugija turėjo sukaupusi gausią rankraštinę literatūros ir tautosakos medžiagą.

Iš „Kultūros“ bendrovės istorijos

1920 m. lapkričio 26 d. Šiauliuose pradėjo veikti pažangi „Kultūros“ bendrovė. Jos tikslas buvo leisti ir platinti knygas, propaguoti mokslo žinias ir kelti krašto kultūrą. „Kultūros“ bendrovė išleido apie 140 knygų beveik 600 tūkst. egzempliorių tiražu. Jos leidinių tematika labai įvairi: lietuvių ir pasaulinės literatūros klasikai, mokslo populiarinimo veikalai, vadovėliai mokykloms ir kt. Nuo 1923 m. „Kultūros“ bendrovė leido universalaus turinio mokslo populiarinimo žurnalą „Kultūra“ (jis buvo leidžiamas iki 1941 m.). „Kultūros“ bendrovė organizavo apie 300 kultūros būrelių, kuriems priklausė apie 3 tūkst. žmonių. Kultūros būreliai turėjo rūpintis savo būrių švietimu ir kultūrine veikla įvairiose Lietuvos vietose. „Kultūros“ bendrovė stengėsi aprūpinti būrelių bibliotekėles, siųsdama joms savo naujų leidinių, siuntinėdama kilnojamąsias bibliotekėles. „Kultūros“ bendrovė bei kultūros būreliai vaidino teigiamą vaidmenį to meto Lietuvoje: bendrovė kovojo už švietimo sudemokratinimą, skleidė pažangią šviečiamąjį turinio literatūrą, skiepėjo materialistinę pasaulėžiūrą ir tuo pačiu silpnino klerikalizmo pozicijas švietimo srityje. Kai kurie aktyvūs „Kultūros“ bendrovės ir kultūros būrelių nariai buvo susiję su pogrindyje veikusia Lietuvos Komunistų partija bei Lietuvos Komunistinio jaunimo sąjunga.

Buržuazinės Lietuvos vyriausybė, ypač valdant klerikalams, kiudė „Kultūros“ bendrovės ir kultūros būrelių veiklai: buvo trukdoma jų ruošiamiems renginiams, draudžiamos „Kultūros“ bendrovės išleistos knygos ir kt. 1926 m. buvo uždrausti kultūros būreliai, o 1927 m.—ir pati „Kultūros“ bendrovė.

Centriniam valstybiniam archyve yra keletas dokumentų, kuriuose esama duomenų apie „Kultūros“ bendrovės leidybinę veiklą, kultūros būrelių darbą ir jiems teikiamą paramą. Archyviniai dokumentai pateikia duomenų apie „Kultūros“ bendrovės leidinių draudimą. Prie švietimo ministerijos įsteigta Mokslo priemonių ir knygų tikrinimo komisija mokyklų bibliotekoms buvo uždraudusi naudoti nemažai „Kultūros“ bendrovės leidinių. 1926 m. rinkimus į Lietuvos seimą laimėjus liaudininkų ir socialdemokratų blokui, „Kultūros“ bendrovė rūpinosi panaikinti knygų tikrinimo komisijos draudimą jos leidiniams. 1926 m. liepos 26 d. tuometinis švietimo ministras prof. V. Cepinskis leido „Kultūros“ bendrovės leidinius naudoti įvairių tipų Lietuvos mokyklose. Po fašistinio perversmo Lietuvoje 1927 m. pradžioje buvo vėl uždrausta mokyklose naudoti „Kultūros“ bendrovės išleistas knygas, ir V. Cepinskio pasirašytas leidimas buvo panaikintas.

Cia spausdinamas „Kultūros“ bendrovės valdybos 1926 m. birželio 30 d. ir 1927 m. liepos 8 d. raštai švietimo ministrui.

1926 m. raštas švietimo ministrui

1926 m. birželio m. 30 d.

p-nui Švietimo Ministeriui
Kaunas

Pareiškimas

„Kultūros“ Bendrovė yra vienintelis kooperatyvas pasaulinio bei mokslinio turinio knygoms leisti Lietuvoje ir mokslui plėsti liaudyje kooperacijos pagrindais. Jos tikslas įvairiausiais būdais šviesti liaudį, kaip antai: leisti ir platinti knygas, rengti paskaitas, organizuoti jaunimą į mokslo būrelius, steigti vietose knygynėlius ir kit. Iki šiol bendrovė yra išleidusi 140 knygų¹ pavadinimų 560.563 egzempl., įkūrusi 135 būrelius su